

Het juiste woord

De bijdrage van Harry van den Berg en Ineke Graumans in dit nummer gaat over sociale categorisering en dan vooral over dichotome categorisering: een verzameling dingen of mensen of activiteiten wordt opgedeeld in, meestal twee, elkaar uitsluitende categorieën waarvan meestal de ene gewenst (respectievelijk goed, mooi, aantrekkelijk enzovoort) is en de andere ongewenst (respectievelijk slecht, lelijk, onaantrekkelijk enzovoort). In het besproken geval gaat het om de manier waarop kinderen de schoolpopulatie opdelen in 'wel om mee te spelen' en 'niet om mee te spelen'. De keuze van de terminologie die de kinderen daarbij hanteren, is vrijwel onbereflecteerd, maar kan wel grote gevolgen hebben voor de structuur en de leefbaarheid van de school voor kinderen die in de ene of de andere categorie worden ondergebracht. Etnografische onderzoekers nemen dergelijke veldcategorieën meestal met een zekere graagte over, juist omdat zij het participantenperspectief van binnenuit (*emic*) willen laten zien.

In de volwassenenwereld is de keuze van woorden soms juist een onderwerp van wel-overwogen keuze. Het zoeken naar de juiste woorden is bijvoorbeeld een belangrijk onderdeel van het reclame maken; niet alleen het bedenken van namen voor producten, maar vooral ook van de juiste adjectieven die het product tot een prototype maken van het goede, gezonde, mooie leven. Denk ook aan de vele tests in publiekstijdschriften ('Wat voor soort vriendin ben jij?') waarin verschillende typen worden beschreven om je mee te vergelijken. Hier probeert men een rake typering te vinden, waarmee de typen goed en aansprekend worden verbeeld.

Nog sterker is dat het geval in de wetenschap, waar het formuleren van de juiste term in feite vaak het belangrijkste product van het onderzoek is. Dat geldt zowel voor kwalitatief onderzoek als voor kwantitatief onderzoek. De exploratieve 'constant vergelijkende' analyse probeert niets anders dan de benoeming van overeenkomsten en verschillen: welk tekstfragment is in betekenis hetzelfde als welke andere fragmenten en welk woord is dan een adequate uitdrukking van die gelijke betekenis? Soms is er een theoretisch kader dat min of meer dwingend vooraf bepaalt uit welke woorden gekozen kan worden, maar dat dekt nooit alle onderscheidingen die in de praktijk van de analyse relevant worden gevonden. Hetzelfde gebeurt ook in statistisch survey-onderzoek. In een factoranalyse bijvoorbeeld worden items gegroepeerd op basis van het samen voorkomen (correlatie); dat kan de computer heel snel. Maar de computer levert er niet het woord bij dat uitdrukking geeft aan de eenheid van die items, de factor. Dat wordt bedacht door de onderzoeker, al dan niet in overleg met collega's. Hetzelfde geldt *mutatis mutandis* bij de cluster-analyse die niet kenmerken, maar leden van een populatie opdeelt in subgroepen op basis van (on)gelijkheden. De onderzoeker geeft namen aan de subgroepen die de verschillen kenmerken, zoals bijvoorbeeld bij een onderzoek over thuisloze jongeren het onderscheid in 'bandieten', 'dissidenten', 'weglopers' en 'verschoppelingen' (Maaskant, 2005). En precies dat is het creatieve moment in de kennisproductie. Kennis is benoeming en dus zorgvuldige formulering. Maar die benoeming is dus ook altijd

discutabel en voor verbetering (uitbreiding, inperking) vatbaar op grond van extra materiaal of nieuwe overwegingen.

In de formulering van probleem- en vraagstellingen voor onderzoek speelt ook de vraag naar juiste woordkeuze een belangrijke rol, bijvoorbeeld bij de benoeming van het probleem en/of het object dat onderzocht gaat worden. Dat is vaak lastig en wordt naar mijn ervaring ook nogal eens te weinig serieus genomen, zeker in praktijkgericht onderzoek waar te gemakkelijk de probleemdefinitie en terminologie van de opdrachtgever worden overgenomen. De vraag waar het nu eigenlijk om gaat of moet gaan bij het betreffende onderzoek vereist de nodige praktische en conceptuele analyse, en die wordt niet altijd ingecalculeerd in de planning en begroting. In de voorbereidende analyse kan een belangrijk creatief moment optreden dat het latere onderzoek richting en structuur geeft. Zo bedachten wij bij de opzet van een onderzoek over gemeenschappelijk wonen van ouderen de term 'zorgpositie' die heel goed aangaf wat het te onderzoeken probleem was en die de associatie met zorgafhankelijkheid vermijdt. Bij dat onderzoek kwam nog een ander woordprobleem aan de orde: hoe benoem je de woonvorm waarbij een aantal zelfstandige huishoudens samen een gemeenschappelijke ontmoetingsruimte beheert? Het belangrijkste probleem hierbij is het vermijden van elke verwijzing naar 'commune', want daar wil niemand van de ouderen – maar ook niemand van de jongeren – mee worden geassocieerd sinds de wilde verhalen over de jaren zestig en de dramatische gebeurtenissen in enkele sektarische leefgemeenschappen. Zelfs het woord 'gemeenschap' is eigenlijk al te veel, hoewel alle overheden voortdurend hameren op het belang van meer sociale samenhang in de wijken. In een groepsdiscussie over het concept onderzoeksrapport merkte iemand op dat er ergens een typefout stond, namelijk 'woonschap' in plaats van 'woongemeenschap' en stelde meteen voor om dat foute woord als nieuwe naam in te voeren, juist omdat de nadruk op het gemeenzame eruit gevallen was. Misschien was die typefout het juiste woord; een creatieve *Fehlleistung*?

Harrie Jansen

Literatuur

Maaskant, J. (2005). *'Bandieten', 'dissidenten', 'weglopers' of 'verschoppelingen'? Profielen van thuisloze jongeren in Rotterdam*. Rotterdam: Dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid, sociaalwetenschappelijke afdeling.